

УДК 173.7(=161.2):37.035:39(477.8)“XVIII/XIX”

**УКРАЇНСЬКА РОДИНА В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ
ЯК НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНА ІНСТИТУЦІЯ**

Русин Галина, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID 0000-0001-9601-5466
E-mail: grusyn@gmail.com

Зозуляк-Слущик Роксоляна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID 0000-0001-6066-590X
E-mail: zozulyak_roksolyana@ukr.net

У статті представлено українську родину в Західній Україні як народно-педагогічну інституцію. З цієї метою розглянуто основні функції української сім'ї в Західній Україні – біопсихічну, екологічну, соціальну та соціально-психологічну. Доведено, що етнопедагогічне значення біопсихічної функції сім'ї мають феномени народження дітей та укладення шлюбу, усвідомлення нашими предками значення життя людини в сім'ї та поза нею, окреслення значущості виховання дітей обома батьками. Визначення змісту соціальної функції сім'ї привело до висновку про те, що в етнопедагогічному контексті до цієї функціональної групи належить виховання у дітей загальнолюдських і суто національних цінностей, формування свідомості свого роду, своєї землі, належності до певної соціальної страти та української громади загалом.

Соціально-психологічна функція родини розкрита через загальнокультурні процеси в родині, реалізацію християнських засад виховання, розумове виховання дітей засобами етнопедагогіки, забезпечення збереження етнокультурних традицій української сім'ї на основі збереження мови, віри, правил і законів співжиття в громаді.

Відзначено, що шукати підвалини феномена української родини слід у глибині історії України, формуванні менталітету українського народу, який тисячоліттями сформувався як осілий, землеробський зі своїм оригінальним духовним осердям.

Ключові слова: українська сім'я, функції сім'ї (біопсихічна, екологічна, соціальна, соціально-психологічна), соціальне середовище, дитина.

**THE UKRAINIAN FAMILY IN WESTERN UKRAINE
AT THE END 18th-THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY
AS A FOLK-PEDAGOGICAL INSTITUTION**

Rusyn Halyna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk,
ORCID ID 0000-0001-9601-5466
E-mail: grusyn@gmail.com

Zozuliak-Sluchykh Roksoliana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Department of social education and social work, Precarpathian National University Vasyl Stefanyk, Ivano-Frankivsk

ORCID 0000-0001-6066-590X

E-mail: zozulyak_roksolyana@ukr.net

We present the Western Ukrainian family in the studied period as a folk-pedagogical institution. For this purpose, the main functions of the Ukrainian family in Western Ukraine in the studied period are considered – biopsychological, ecological, social and socio-psychological (including communicative). Family education of children is the quintessence of the entire spiritual and moral culture of the people.

The classification of family functions is presented in historical reflection and ethno-pedagogical context, and also the content of each function as well as its relationship with the ethno-pedagogical context of family functioning in Western Ukraine. We have proven that the phenomena of children's birth and marriage, our ancestors; awareness of the importance of human life in and outside the family, and the importance of raising children by both parents have an ethno-pedagogical significance to the biopsychological function of the family.

The role of labor education of children in the Western Ukrainian family, and the organization and formation of children's household skills, are notable in regards to the ecological function of the family.

The main indicators of this function are defined in the work as the naturalness of the educational process, ensuring a peculiar ecology of the personality of each family member, the responsibility of parents for the lives of children, respect for the authority of parents, etc.

As far as the determination of the family's social function content, we came to the conclusion that in the ethno-pedagogical context, this functional group includes the upbringing of universal and purely national values, the formation of consciousness of one's kind and land, a sense of belonging to a certain social stratum and the Ukrainian community in general, as well as formation of children's skills of coexistence within their social group and with other social groups in the Western Ukrainian society.

We have revealed the socio-psychological function of the family through general cultural processes in the family, the implementation of Christian principles of upbringing, mental education of children by means of ethnopedagogy, ensuring the preservation of ethno-cultural traditions of the Ukrainian family based on the preservation of language, faith, rules and laws of coexistence in the community.

It was noted that the foundations of the phenomenon of the Ukrainian family are derived from the depth of Ukraine's history and the formation of the mentality of the Ukrainian people, which was formed over thousands of years as a settled, agricultural people with its original spiritual core.

Keywords: *Ukrainian family, family functions (biological, ecological, social, socio- psychological), child.*

Постановка проблеми. Українське суспільство в своєму соціально-духовному онтогенезі є об'єктивним доказом того, що його розвиток як форма взаємин між людьми неможливий без такої історично значимої частини, як сім'я. Українська сім'я бере свій першопочаток у глибинах палеоліту, й відтоді тяглість її функціонування через віки веде аж до наших днів. Тому нинішнє покоління має осягати національну історію, свою духовну спадщину в сув'язі як світової культури, так і конкретних етноментальних, суто українських, тобто автохтонних зв'язків і виявів.

У формуванні української сім'ї ми знаходимо вагомий чинник стародавньослов'янської та давньоукраїнської сімейної культури, що в своїй культурницькій ідеології має язичницьке коріння. Найпомітніше це виявляється у

фольклорі, побутових обрядах і святах, звертаннях, заклинаннях, обробітку землі, тощо. Окремо завжди виділяється питання догляду та виховання дітей у сім'ї, де суто українське домінує, превалює і є самодостатнім елементом, аби говорити про українське виховання. Сімейне виховання дітей бачиться квінтесенцією усієї духовно-моральної культури народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи та аналізуючи праці класиків та сучасників які розглядали українську родину, ми опирались саме на праці (С. Бабишина, О. Вишневецького, П. Ігнатенка, В. Коротеєвої, В. Костіва, В. Кузя, П. Лосюка, Л. Масол, Т. Мацейків, Т. Поніманської, Ю. Руденка, З. Сергійчука, Р. Скульського, В. Скутіна, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Воропая, Н. Заглади, С. Килимника, В. Скуратівського, Є. Сявавко та ін.).

Мета статті: розглянути формування та розвиток української родини в Західній Україні наприкінці XVIII – початку XX століття, класифікувати функції сім'ї в їх історичному відображенні в етнопедагогічному контексті.

Виклад основного матеріалу. Філософський підхід до проблем українського виховання спонукає нас до міркувань про особливості розвитку, передовсім, української сім'ї, а за тим історичних особливостей її функціонування й динаміки суспільного ставлення до родинного виховання й навчання. Адже сім'я є найбільш динамічним осередком суспільства, вона надзвичайно оперативно реагує на всі зміни суспільно-політичного і соціально-економічного статусу людей.

У сучасних умовах українська сім'я є толерантною, миролюбною, дітолюбною, працелюбною й духовно багатою, щирою і сердечною, співчутливою до чужої біди, здатною творити добро, бути уважною до дітей, головним чином, дітоцентричною й кордоцентричною. Та несприятливі соціально-педагогічні умови для виховання роблять її егоїстичною, черствою, байдужою, агресивною як до власних, так і чужих дітей. У багатьох сім'ях з'явилися ознаки її деградації та десоціалізації, бездуховності й жорстокості, етнічної забудькуватості, бо не знаєм і не хочем знати, хто ми, „чиїх батьків і чиї ми діти”. Сьогодні на перше місце вийшли бездуховні матеріальні потреби й інтереси. Та й за це нині не можна засуджувати українську родину.

У такій боротьбі почесне місце належить етнопедагогічній культурі особистості, сім'ї. Адже саме завдяки етнопедагогічній культурі як синтезу наукових знань та науки про різнобічний розвиток людини ми можемо віднаходити й пробуджувати особистість – те ядро сутності, за яким пізнається конкретна людина, її цінність, цілісність. Українська сім'я, незважаючи на всі труднощі нашого часу, виходить на новий духовний рівень у своєму розвитку, осягнення якого буде ще одним важливим кроком у виконанні людством високої місії. Оскільки українська сім'я завжди перебувала на середохресті міграційних шляхів і протягом тисячоліть вбирала в себе культуру інших народів, збагачуючись нею, та вона, водночас, оберігала і своє праісторичне й сутнісне, і з того всього витворювалась українська культура, яка концентрувалась в ядрі української родини. Коли б хтось сьогодні спробував розкласти цю культуру української сім'ї й сімейного виховання дітей, молоді на чинники та віднайти

первинне, то, безперечно, домінантою було б *суто етноукраїнське начало*, яке пройшло через усі випробування й спроби грубої заборони та хитромудрої асиміляції. Одначе, українська родина існує як домінанта етноукраїнська, автохтонна, природна [4].

Народна педагогіка, як твердить Є. Сявавко (1974), утворює цілісну складну систему, має свої ідеали, принципи й традиційні засоби [6]. Народна мудрість, за О. Вишневським (1996), вирізняється автентичністю й природо відповідністю [1]. Народна педагогіка не має авторів, відсутня чітка наукова термінологія; тому це колективний характер творчості, традиції й звичаї складають у ній основу виховної системи етносу. Значущість її для педагогів, батьків полягає в тому, щоб коректно відтворювати та застосовувати засоби народного виховання в процесі повсякденного спілкування з дітьми, та розвивати етнопедагогічну культуру особистості як складову її етнокультурної компетентності. Особливої уваги заслугоує також усвідомлення батьками необхідності використання засобів народної педагогіки, яка ґрунтується на поцінуванні народного виховного ідеалу й цілеспрямованого використання з метою досягнення в процесі виховання дітей.

Традиційна західноукраїнська сім'я – це мала соціальна група, переважно дво- або ж кількапоколіннява, основними завданнями якої в педагогічному контексті були й нині визнані завдання:

- репродукції етнонаціональної спільноти,
- навчання та виховання дітей,
- передачі культурних цінностей,
- рекреації,
- соціалізації.

Ми згрупували названі вище функції сім'ї в чотири групи й спробували відстежити, яким змістом наповнювалися означені функції в західноукраїнській сім'ї кінця XVIII – початку XX століття, з акцентом на етнопедагогічний контекст функціонування сім'ї.

Класифікація функцій сім'ї в їх історичному відображенні та етнопедагогічному контексті

Узагальнена групова функція сім'ї	Зміст	Співвідношення з етнопедагогічним контекстом функціонування сім'ї в Західній Україні
Біопсихічна	До цієї функціональної групи належить, передовсім, репродуктивна функція сім'ї, функціональне навантаження шлюбу, статевого життя в сім'ї, статевого виховання, гендерної соціалізації тощо	Етнопедагогічне значення в межах цієї функції мають феномени народження дітей та укладення шлюбу, усвідомлення нашими предками значення життя людини в сім'ї та поза нею, окреслення значущості виховання дітей обома батьками, авторитет батька і матері тощо

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Екологічна	До цієї групи функцій сім'ї вчені зараховують соціально-економічну, функцію забезпечення базових потреб кожного члена сім'ї, функцію споживання та опіки над дітьми в сенсі задоволення їх матеріальних потреб	В західноукраїнській сім'ї досліджуваного періоду велике значення надавалося трудовому вихованню дітей, їх участі в забезпеченні соціально-економічного стану родини, в організації побуту (дівчатками і хлопчиками, з відповідним змістовим навантаженням), формування у дітей побутових навичок тощо
Власне соціальна функція	Забезпечення статусу, соціальних ролей, соціальної стратифікації в суспільстві	В етнопедагогічному контексті до цієї функціональної групи належить виховання у дітей загальнолюдських і суто національних цінностей, формування свідомості свого роду, своєї землі, належності до певної соціальної страти та української громади загалом тощо, а також формування у дітей навичок співіснування в межах своєї соціальної групи (переважно селян) та з іншими соціальними групами в західноукраїнському соціумі досліджуваного періоду
Соціально-психологічна	До цієї групи належить забезпечення дитині соціалізації в мікросередовищі, передача культурного досвіду між поколіннями, організація дозвілля, емоційно-експресивне забезпечення та психологічна стабільність в мікрогрупі	Етнопедагогічна місія західноукраїнської сім'ї в реалізації цієї групи функцій виділяється загальнокультурними (в тому числі й комунікативними) процесами в родині, реалізацією християнських засад виховання, розумовим вихованням дітей засобами етнопедагогіки, забезпеченням і збереженням етнокультурних традицій української сім'ї на основі мови, віри, правил і законів співжиття в громаді тощо

Розглядаючи більш детально представлені вище функції сім'ї, зауважимо, що всі вони тією чи іншою мірою знайшли своє відображення в традиційному функціональному наповненні західноукраїнської родини досліджуваного періоду. Так, **біопсихічна** функція сім'ї визначається традиційним ставлення української

родини до продовження роду, цінності шлюбу та сім'ї, гендерної ролі хлопчиків і дівчаток у сім'ї та особливостей їх виховання залежно від статі.

У межах реалізації цієї функції ми відзначаємо (як найбільш суттєві) такі етнопедагогічні об'єкти:

- 1) *створення* сім'ї як процес, факт, явище і соціокультурний результат;
- 2) *аксіологію* родини у західних українців упродовж більш як століття (в тому числі християнську аксіологію);
- 3) забезпечення функціонування відповідного *мовного середовища* західноукраїнської сім'ї як основи народного виховання дітей;
- 4) *гендерну* специфіку етнопедагогічного впливу на виховання дітей в сім'ї;
- 5) забезпечення відповідного *етнопедагогічного середовища поза межами сім'ї* (місцева громада, товариства й громадські структури, українська школа та освіта, церква й релігійні організації тощо).

Підкреслюючи *значення й цінність шлюбу та сім'ї* у вихованні, навчанні та розвитку майбутніх поколінь, варто зауважити про значний внесок в українську родинну етнопедагогіку досліджуваного періоду видатних західноукраїнських просвітителів, педагогів, письменників і громадських діячів, які наголошували на цінності Родини й Роду. Так, О. Духнович писав, користуючись народними афоризмами та підкреслюючи прогностичну місію української родини у вихованні дітей: «Із гнізда совиного ніколи не вийде соловей, а тільки вухата сова» [7].

В етнографічній розвідці В. Гнатюка «Етнографічні материяли з Угорської Руси» (1900) [2] наведено ґрунтовні відомості про *казки*, що розповідалися в західноукраїнських родинних дітям та їх значення в статевому вихованні. Так, у казках, записаних в результаті етнографічної експедиції цим видатним науковцем, варті уваги виховні акценти, присутні в тексті, що стосуються цінності родини, народження дітей, родинної підтримки.

Період залицяння та взаємопізнання в молодіжних громадах завершувався *шлюбним періодом*, який також мав велике виховне значення, і до якого дівчат і хлопців готували з раннього дитинства. Соціальна відповідальність як основа створення власної сім'ї досить часто відображалася у фольклорі. У того ж В. Гнатюка (1900) дізнаємося про певного роду ідеал майбутньої дружини – щоби була не бридка, не шумна, не багачка, не худа («худобна»), не стара [2]. З іншого боку, з майбутнім подружнім життям у молоді були пов'язані прагнення до свободи і самостійності.

Таким чином, біопсихічна функція сім'ї в її історичному західноукраїнському вимірі окреслюється нами як комплекс етнопедагогічних впливів на створення сім'ї, народження дітей, забезпечення їх дорослішання в українському мовному, релігійному, етнокультурному середовищі спільноти західних українців, що забезпечувало трансляцію відповідних традицій і норм у сім'ї та соціальному середовищі.

Щодо особливостей реалізації **екологічної** функції сім'ї в традиційній західноукраїнській родині, то вона представлена, передовсім, такими основними показниками:

1) *природнім характером* основних виховних процесів, що забезпечували соціально-економічні й соціокультурні процеси функціонування сім'ї у західних українців;

2) *організацією праці й побуту* західноукраїнської родини, виходячи з географічної, кліматичної, соціально-трудової специфіки її створення, функціонування й трансформації упродовж усього досліджуваного періоду;

3) забезпеченням *своєрідної екології особистості кожного члена сім'ї* у західних українців – з відповідним розподілом обов'язків, соціальних функцій та ін.

У межах екологічної функції сім'ї в західних українців відбувалося привчання дитини до праці задля майбутнього забезпечення базових потреб кожного члена своєї сім'ї, а також формування посагу, отримання спадку, опіки старших дітей над молодшими та ін. Батько і мати як головні суб'єкти народного виховання несли відповідальність за подальшу долю й становище в громаді своїх дітей, за результати виховання, за формування *своєрідної екології особистості дитини* в етнокультурному середовищі української спільноти в Західній Україні досліджуваного періоду. В. Гнатюк зазначає про це в записі балади «Мамине виховання» (1900), де акцентує на важливості трудового виховання дитини в традиційній західноукраїнській сім'ї.

Опіка старших дітей над молодшими в західноукраїнській родині виразно прозвучала у праці Андрея Шептицького «Пастирське послання Єпископа Андрея до дітей» (перевидання 2009). Звертаючись до старших дітей в українській сім'ї, видатний мислитель і просвітник писав: «Ви мусите молодших добра вчити, наставляти на праведну дорогу. Ви мусите їх стерегти від згіршення, перестерігати перед злом» [9].

Власне **соціальна** функція сім'ї, як відображено в таблиці вище, стосується виховання у дітей загальнолюдських, християнських і суто національних цінностей, формування свідомості свого роду, своєї землі, належності до української громади, навичок співіснування в межах своєї спільноти. Крім того, традиційна українська родина в Західній Україні досліджуваного періоду повинна була забезпечити дітям *певний рівень і спосіб їх соціалізації* як у межах сім'ї, так і поза її межами – з розвитком певних соціальних статусних позицій, виконанням певних соціальних ролей. В своїй праці «Сучасне українське виховання» О. Вишневський (1996) визначає одним із етапів розвитку особистості – етнічне усвідомлення, що «являється першоосною, корінням патріотизму. Етнізація дитини починається з раннього періоду життя в сім'ї, маминої колискової, з бабусиної казки, з участі у народних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості. У ранньому дитинстві формується культ рідної оселі, сім'ї, предків, рідного села, міста. Фундаментальне значення в процесі етнізації має рідна мова, засвоєння якої до певного часу не повинні заважати інші мови» [1].

Основні засади *християнського виховання* дітей в західноукраїнській родині глибоко прописані в творах відомого патріарха християнської церкви, вченого й громадського діяча Андрея Шептицького (1865–1944). У своїй книзі «Як виховати

дитину? Поради Митрополита Андрея Шептицького» він зазначає про встановлений Богом обов'язок батьків виховувати дітей, про необхідність встановлення християнської системи шкільництва на засадах народної західноукраїнської педагогіки [9].

Соціалізація дитини в традиційній українській родині досліджуваного періоду забезпечувалася всім комплексом виховних форм і засобів, використовуючи потужний вплив народних традицій, обрядів, ритуалів, часто з дохристиянським підґрунтям. Ми виділяємо в реалізації соціальної функції західноукраїнської сім'ї досліджуваного періоду кілька основних рівнів:

1) *рівень засвоєння соціальних норм і цінностей* (що реалізувався за допомогою власного прикладу батьків, трансляції соціокультурної інформації, забезпеченні сімейного «морального фону», що відображав як традиційні, так і новітні для свого часу тенденції у вихованні дітей);

2) *рівень соціальних комунікацій всередині родини та поза її межами* (спілкування членів родини, особливо дітей з батьками; соціальні й культурні комунікації дітей в народному освітньому середовищі, в громаді, церкві);

3) *рівень відтворення отриманого соціального досвіду* у процесі соціалізації (опіка старших дітей над молодшими; присвоєння нових соціальних ролей залежно від етапу дорослішання; розвиток дитячого фольклору, що відображав аксіологічний простір кожного нового покоління, тощо).

Соціалізація дитини як процес засвоєння соціальних норм і правил співжиття передбачає, зрозуміло, й наявність соціального контролю за соціально патологічною поведінкою дітей. Профілактика соціальних відхилень у їхній поведінці значною мірою залежала (як, власне, залежить завжди) від *власного прикладу* батьків, а також від *моралі*, викладеної у казках, оповідках, віршах, піснях, колискових тощо.

Таким чином, соціальна функція української сім'ї в Західній Україні кінця XVIII – початку XX століття вмістила в собі зміст і особливості виховання у дітей загальнолюдських, християнських і суто національних цінностей, формування свідомості свого роду, своєї землі, належності до української громади, навичок соціальних комунікацій в родині та поза її межами. Частковим виявом соціальної функції сім'ї в її етнопедагогічному й історичному контексті є **соціально-психологічна**. Ця функція української сім'ї позначена загальнокультурними (в тому числі й *комунікативними*) процесами в традиційній західноукраїнській родині, реалізацією в ній *християнських* засад виховання, в збереженні мови, віри, правил і законів співжиття в громаді. Так, щодо процесів *спілкування* в сім'ї Західної України кінця XVIII – першій половині XX століття, то відзначимо, передовсім, що науковці визначають такі *функції спілкування*: 1) комунікативну, що забезпечує стійкі зв'язки між членами родини; 2) інформативну, яка сприяє духовному збагаченню членів сім'ї, в тому числі дітей знаннями, уміннями й навичками; 3) психотерапевтичну, яка надає можливість дорослим членам родини здійснювати виховний вплив на дітей; 4) гедоністичну, що забезпечує задоволення від спілкування з найближчими членами родини; 5) морально-етичну, що формує в дітях духовність і задоволення власними добрими вчинками;

б) християнську, що реалізується з метою усвідомлення основ віри, переконаності в безсмерті душі, надії на спасіння [3].

В етнографічних джерелах, проаналізованих нами в процесі дослідження, наведено численні матеріали, що містять комунікативні характеристики західноукраїнської родини (наприклад, у Г. Ількевича, 1841).

З раннього віку дитина відчуває потребу в спілкуванні. Вона своєю поведінкою вимагає до себе уваги (вередує, пробує вимовляти певні звуки з метою привернення уваги та присутності матері й батька). Отже, потреба в спілкуванні проявляється в немовляти й задовольняється на цьому етапі, головним чином, спілкуванням з матір'ю, та найближчими людьми, що проживають в сім'ї. Зрозуміло, що в разі недостатньої уваги та відсутності задоволення потреби в спілкуванні як розумовий, так й фізичний розвиток дитини сповільнюються. Потреба найбільшого спілкування для дитини дуже важлива в ранньому віці й до трьох років; ця потреба, крім інтенсивного спілкування з дорослими, передбачає постійний тісний контакт з якоюсь однією особою (матері, батька).

Величезне значення української родини для формування особистості дитини знаходимо у творах видатного мислителя західноукраїнського регіону І. Франка. У своїй праці «Дітські слова в українській мові» (1881) [8] він наголошував на значущості *дитячого словника*, починаючи з віку немовляти. Це слова, які дитина чує і засвоює від найближчих – матері й батька, а також сестер та братів.

Комунікації в західноукраїнській родині ґрунтувалися на глибоких морально-етичних засадах народно-виховного процесу; на них відображалися статусно-рольові позиції всіх членів сім'ї, авторитет батька і матері, повага і пошана до старших (дідухів, бабусь) та їх участь у вихованні дітей.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отож, шукати підвалини феномена української родини слід у глибині історії України, формуванні менталітету українського народу, який тисячоліттями сформувався як осілий, землеробський зі своїм оригінальним духовним осердям. І на одвічне риторичне питання, що нині робити українській родині, слід відповідати не риторично, а конструктивно. Українська родина понад усе має стати надзвичайно активною у відстоюванні власних прав і свобод, прискореному освоєнні економічного, фінансового й матеріально-виробничого простору, подоланні численних бар'єрів і перешкод, які зумовлюють її нинішнє становище на власній землі, у власній державі. Водночас українська родина не може відмовитись від тих духовних першооснов свого буття, які з глибини тисячоліть привели її у сьогодення. Тільки тісне поєднання матеріального й духовного, помножене на національну енергію й волю, спроможне забезпечити їй достойний розвиток в умовах глобалізації, комерціалізації відносин, за яких вищим виявом і цінністю особи та нації є матеріальні блага, якими вони володіють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишневецький, О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів: ЛОПТ ім. Г. Ващенко, 1996. 238 с.
2. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Львів: Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка, 1900. т. III, 288 с.
3. Ковбас Б., Костів, В. Родинна педагогіка: у 3-х т. Івано-Франківськ, т. 1. Основи родинних взаємовідносин, 2002. 255 с.
4. Постовий В. Г. Русин Г. А. Соціум української сім'ї і школи: навч.-метод. посібник для студентів вищих пед. навч. закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 316 с.
5. Русин Г. А. Етнопедагогіка українців на західноукраїнських землях (1771–1939 рр.): монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 510 с.
6. Сявавко, Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку: монографія. К. : Наук. думка, 1974. 233 с.
7. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 232 с.
8. Франко І. Дітські слова в українській мові. *Світ*, 1881. № 7. С. 129–130.
9. Шептицький А. Пастирське послання Єпископа Андрея до дітей. Пастирські послання 1918–1939. Львів: Артос, 2000. Том II. С. 541–546.
10. Як виховувати дитину? Поради Митрополита Андрея Шептицького: з нагоди 150-річчя з дня народження. Текст упоряд. Н. Пуряєва; *Комісія у справах освіти і виховання УГКЦ*. URL: <https://opac.biblioteka.lviv.ua/bib/25837> (дата запиту: 10.09.2022).

REREFENCES

1. Vishnevsky, O. (1996). Modern Ukrainian education. Pedagogical essays. Lviv: LOPT named after H. Vashchenko, 238 p., p. 14. [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, V. (1900). Ethnographic materials from Hungarian Rus'. Lviv: Shevchenko Scientific Society Printing House, volume III, 288 p. [in Ukrainian].
3. Kovbas, B. and Kostiv, V. (2002). Family pedagogy: in 3 vols. Ivano-Frankivsk, vol. 1. Basics of family relationships, 255 p., p. 108. [in Ukrainian].
4. Postovy, V.G. and Rusyn, G.A. (2017). Society of the Ukrainian family and school: science and method. a guide for students of higher pedagogy. education institutions Ivano-Frankivsk: NAIR, 316 p., p.6-10. [in Ukrainian].
5. Rusyn G.A. (2020) Ethnopedagogy of Ukrainians in Western Ukrainian lands (1771–1939): monograph. Ivano-Frankivsk: NAIR, 510 p. [in Ukrainian].
6. Syavavko, E.I. (1974). Ukrainian ethnopedagogy in its historical development: [monograph]. Kyiv: Nauk. opinion, 233 p., p.43. [in Ukrainian].
7. Stelmakhovich, M.G. (1997). Ukrainian folk pedagogy: teaching method. manual. Kyiv: IZMN, 232 p., p. 20. [in Ukrainian].
8. Franko, I., (1881). Children's words in the Ukrainian language. World, No. 7, p. 129–130.
9. Sheptytskyi, A., (200). Bishop Andrey's pastoral message to children. Pastoral messages 1918–1939. Lviv: Artos, volume II, p. 541–546. [in Ukrainian].
10. How to raise a child? Advice from Metropolitan Andrey Sheptytskyi: on the occasion of the 150th anniversary of his birth. Edited text. N. Puryaeva; Commission on education and upbringing of the UGCC. Electronic resource. <https://opac.biblioteka.lviv.ua/bib/25837> [in Ukrainian] (data zapytu: 10.09.2022).